

Ideari

ESPAIS CRÍTICS

TEXT: **IVAN ALCÁZAR SERRAT**
FOTOGRAFIA: **VICTOR SERRI**

Àmbits domèstics segregats i sobreexposats, àrees urbanes tematitzades i colonitzades, territoris explotats i descontextualitzats... Són algunes de les amenaces i els reptes de l'espai a la contemporaneïtat. Però als intersticis i lindars dels àmbits assetjats també s'hi couen vivències i oportunitats

LLOCS DESUBICATS

La immersió en l'àmbit domèstic privat durant la pandèmia i el confinament de l'any 2020 va obligar a una experiència extrema i singular de l'acte d'habitar. Aquella vivència va causar traumes i ferides a molta gent, especialment entre la més jove, que es va veure empesa a una triple alienació: a la reclusió de llarga durada, que la desconnectava dels espais urbans i naturals reals, s'hi sumava la connexió permanent a les xarxes digitals i el bombardeig constant i indefugible de negativitat, amb notícies apocalíptiques, repetitives, soporíferes. L'embat contra la integritat de l'espai de l'individu i la intromissió en la seva intimitat, capgirada definitivament com un mitjó: aquest és el capítol que segueix al saqueig tecnològic de les societats, les ciutats, les comunitats... L'experiència d'una bombolla espacial entotsolada i deslligada de l'entorn, o el buidatge, la dissociació i la fragmentació de la individualitat descorporeïtzada, mercès a dispositius com Neuralink o les ulleres d'Apple, que tenen com a horitzó no la realitat virtual, sinó la virtualitat real: fer-nos perdre el món de vista, literalment.

Segons ha escrit el filòsof Peter Sloterdijk a la seva trilogia *Esferas* (Ediciones Siruela, 2017-2018), la llar, en la seva evolució històrica, ha passat de ser un refugi amb la funció de protegir de l'exterior i fer de sala d'espera, a dotar-se de l'"aura personalitzada de llum, música i opcions operatives", que l'equipara amb màquines de desitjos i sensacions, impregnant la intimitat als fluxos informacionals. Remedios Zafra, autora de l'assaig *Un cuarto propio conectado* (Fórcola, 2010), ha descrit alguns d'aquests canvis, via la transformació dels espais connectats de la llar, com la conversió de l'estança en un "dormitori-auditori". A conseqüència d'obrir-se cap a la xarxa, fent accessible un espai que abans era d'immunitat (tal com el definia Sloterdijk), es genera un efecte de saturació, on l'espai propi posa en risc el "temps propi", segons Zafra.

Però l'anomenada "immunitat" de les llars no està garantida ni als nivells més bàsics, ans al contrari. Les xifres sobre les necessitats habitacionals, els desnonaments i els problemes hipotecaris són un fet estadístic ben conegut. Davant d'aquesta realitat, que ha deixat en evidència la incapacitat o la deixadesa de les institucions per garantir un dret fonamental, hi ha qui s'empesca solucions d'un optimisme esbiaixat. Un exemple clamorós d'això es va poder veure a la Biennal d'Arquitectura de Venècia del 2016, concretament, a l'exposició *Home Economics* del Pavelló britànic, que mostrava una sèrie de propostes que, en teoria, responien amb enginy a les noves circumstàncies (paradigmes!) de manca d'habitatge públic i a les mutacions familiars i tecnològiques. A la pràctica, però, s'adaptaven alegrement a la precarietat, dissenyant escenaris minimalistes i hísters, que degradaven els projectes comunals dels anys seixanta, passant-los pel sedàs dels *coworkings*, d'Airbnb i Uber: com una estilització dels *pisos pastera* existents, habituals en l'economia submergida de les nostres ciutats o com una versió simpàtica dels projectes de les infames naus de micropisos que un grup emprenedor poc escrupolós intentaria implantar poc després a Barcelona, amb molta polèmica i poc èxit (de moment).

JUSTÍCIA ESPACIAL I LLOC DEL CONFLICTE

La pandèmia es podria llegir, a banda d'altres consideracions, com la realització del vell somni polític del control sobre les

ficcions de la festa i els desordres de la pesta, del qual va escriure Michel Foucault a *Vigilar i castigar* (1975): la imposició de l'atomització social i la vigilància des del panòptic digital (quan és clar que internet no funciona com una xarxa). L'espai urbà del confinament -buit, atomitzat, hipercontrolat, segregat- contrasta amb els moments col·lectius, massius, reivindicatius i celebratius que havien pres els espais urbans els anys anteriors a la pandèmia (contra la guerra d'Iraq, durant el 15M, per les diades de l'Onze de Setembre a Catalunya...). Just després del confinament, les congues dels turistes pel passeig del Born de Barcelona semblaven un epíleg *farcesco* d'aquelles manifestacions polítiques anteriors, i preludiaven les grans botellades adolescents, com la del setembre del 2021 a la plaça d'Espanya de la mateixa ciutat: esdeveniments "disruptius" inesperats que foren criticats tant pel gremi de l'hostaleria com pel tertulianisme televisiu i radiofònic, en l'enèsim enfrontament entre experts mediàtics apolínis i hedonistes dionisiacs immediats.

Aquelles *hordes*, en realitat menys assedegades d'alcohol que afamades de sociabilitat, en reunir-se, lluitaven per l'espai mentre creaven l'espai. Tal com afirma l'antropòleg Manuel Delgado a *Márgenes y umbrales* -volum editat per Virus (2022) i coescrit amb la i la geògrafa Núria Benach-, l'espai és generat per les relacions socials que hi tenen lloc i abans d'això no existeix. Des de la mirada antropològica, "l'espai mai no és un mer escenari mut, passiu i conclòs de l'esdevenir humà -assenyala

Delgado en el llibre- i tot espai, pel fet de ser social, pot ser en qualsevol moment un camp de batalla". Com recorda Núria Benach -seguint la tesi del geògraf David Harvey-, en el desplegament espacial del capitalisme es troba la resposta a la gran pregunta: com el sistema capitalista (ple de contradiccions, crisis i conflictes) ha anat sobrevivint, perpetuant-se i estenent-se, al llarg del temps? Entre espais es van creant relacions de tipus colonial, a escala territorial i entre estats, com també entre àrees d'una mateixa ciutat, i això permet la perpetuació d'un sistema basat en la crisi, en la dependència i el desequilibri sistèmics. Ella mateixa puntualitza que, tanmateix, en els àmbits

espacials liminars, marginals i externs, també es poden obrir intersticis per als "urbanismes subalterns", les "informalitats urbanes", els "espais perifèrics" on "reagrupar col·lectivament les forces", provar de desafiar el centre i subvertir relacions i situacions, "posant en perill el funcionament de tota la metròpolis".

SITUACIONISTES I TURISTES

Una altra transformació urbana ha estat reivindicada apassionadament des dels singulars postulats revolucionaris, polítics i culturals que van confluïr en el situacionisme. A cavall entre Hegel i el pop, entre 1848 i 1968, Guy Debord i el seu cercle proposaren superar i revivir les ciutats amb actes polítics juganers i anàlisis apassionades: la psicogeografia (la "ciència-ficció de l'urbanisme", segons el pintor Asger Jorn) i l'urbanisme unitari, foren les respostes/propostes enfront de la ciutat tradicional i gastada, o contra la nova ciutat desitjada i implementada pel capitalisme i els seus urbanistes metafísics. Per ser com era un bohemí contrari al treball, Debord va fer molta i bona feina plasman idees i anàlisis que també arribaren a advertir, de manera gairebé visionària, sobre l'avenir d'un planeta sobreexplotat i contaminat, condemnat a mort. Bona part dels escrits debordians sobre l'assumpte han estat compilats a *Psicogeografia, arquitectura y urbanismo* (Ediciones Asimétricas, 2022). Com que, segons el pensador parisenc, la fi de l'economia

L'exposició 'Home Economics', presentada al pavelló britànic de la Biennal de Venècia del 2016, mostrava idees al problema de la manca d'habitatge assequible, amb un aire hipster i banalitzador dels projectes comunals dels anys seixanta.

capitalista no és altra cosa que la “glaciació de la vida”, la missió de l’urbanisme capitalista implica subjugar “l’agitat esdevenir del temps” sota “la plàcida coexistència de l’espai”. Contra això, l’urbanisme unitari proposa rellegir i practicar les ciutats via el *détournement* (desviació, descontextualització), o, més excepcionalment, via megaprojectes com ara la Nova Babilònia imaginada per l’artista neerlandès Constant Nieuwenhuys, basada en el nomadisme del poble gitano. Però, seixanta anys després de ser formulades, part d’aquelles idees han estat tristament cooptades i realitzades pel costat fosc que Debord i els situacionistes combatien: el del turisme i l’espectacle. Debord va reivindicar l’oci i el temps lliure com a *modus vivendi*, va preveure que “el futur (...) es troba a *Luna Parks* construïts per grandíssims poetes”, i va definir la “deriva” com el “pas precipitat per mitjà d’ambients diversos”... que és precisament el que fan els grups de turistes en bicicleta, quan llisquen alegrement pels carrers de les ciutats “urbanalitzades”.

CIUTATS ESPECTRALS

Tot plegat no són meres distopies artístiques, sinó degradacions graduals de la realitat urbana, que en els seus processos i progressos van canviant la faç de la ciutat, tot assetjant l’espai propi de la ciutadania. Davant d’aquests canvis i progressions, la realitat més prosaica pot mostrar puntualment el seu rostre més poètic. Però per fer-ho cal que ens fixem en els detalls de l’experiència urbana amb una mena d’ulleres de raigs X, que convoquin els fantasmes del passat i que reunixin els sabers de la “psicogeografia” (les relacions entre llocs, històries, afectes i comportaments). Iain Sinclair recopila a *Vivir con edificios y caminar con fantasmas* (La Felguera, 2023) una sèrie de visites als habitatges d’amistats de l’autor, plasmades en textos que posen en comú els temes de l’arquitectura i la ciutat, la salut i la mort.

Amb una escriptura empesa pel vigor d’un Jack London i la inspiració d’un William Blake, sempre amb un peu en el passat i un altre en el futur, l’autor es passeja pels racons més polsegosos i desconeguts del present, especialment el londinenc. Amb cert to crepuscular en les seves recurrents ressonàncies ballardianes, Sinclair ens agafa de la mà i ens condueix per la Unité d’Habitatíon marselesse de Le Corbusier (que és, diu, com “una exposició que hagués cobrat vida”), recorda el tràgic incendi de la torre Grenfell a Londres l’any 2017 -un bloc habitat per famílies en situació vulnerable, on van morir 72 persones-, sense abandonar la capital anglesa, es fixa en les passeres elevades dels blocs Pepys, que pretenen allunyar-se dels perills del nivell de terra, i reivindica la inesperada troballa de la protecció i l’escalf d’una llar en els espais més insospitats, com per exemple en el brutalisme de Golden Lane, on la comunitat veïnal abraça i consola una família fràgil, afectada tant per la gentrificació i la contaminació circumdants, com pel desballestament de la sanitat pública britànica.

La lletra petita de l’autor sempre transita a l’ombra d’una ciutat que aixeca els seus nous blocs de vidre com en un deliri anguniós de l’Àlicia en terra de meravelles, com escriu el mateix Sinclair en una comparació vibrant. És això el que l’emparenta puntualment amb un altre assagista eclèctic i inspirat com el barceloní Sebastià Jovani, el qual, a *Urbis Phantasma* (Edicions del Periscopi i Escola de Literatura Bloom, 2022), construeix un text sobre les relacions entre literatura i espai urbà en la postmodernitat. Amb el referent del llibre de Marshall Berman *All That Is Solid Melts into Air* (*Tot el que és sòlid es fon a l’aire*, 1982), Jovani cerca exemples que mostrin reflexos entre urbs i arts i, amb una prosa postmoderna i neobarroca, ofereix com a cita, fragment i traça, el que en Sinclair era un apunt del natural, un record recuperat i una dada curiosa, el comentari d’un veí. També als textos triats per Jovani hi ha el contrast entre la ►

► degradació del real i l'exuberància del projecte i la imatge (per exemple, en el cas de la ciberutopia a la literatura ciberpunk de William Gibson). El xoc dels fetitxes capitalistes-tecnològics i el debilitament de les relacions socials, de fet, explicarien la crisi de l'espai a diferents nivells, del cos al territori...

LA VORERA DE LA REALITAT

Certament, hem vist com les ciutats poden desaparèixer sota els nostres peus, i com l'urbanisme abstracte no pot no ser un urbanisme abstret, desconnectat i cegat al món quotidià. Els espantalls de la urbanista canadenca Jane Jacobs van ser els excessos destructius de “la pseudociència de l'urbanisme”, que a Nova York trobarien una virulenta concreció en el programa, l'ideari i els projectes executats de Robert Moses, qui va ser-ne el poderosíssim planificador al llarg de quatre dècades. Moses, des de l'altura de qui confon el plànol amb el territori, s'obria camí a la gran ciutat amb l'ajut (metafòric) d'una destralt. En canvi, Jacobs s'endinsava delicadament en la realitat, per exemple, en les circumstàncies d'un petit forn de pa del barri de Greenwich Village. I ho feia per discutir, a peu de carrer, els efectes de les normatives simplificadores i “zonificadores”. Mentre l'urbanisme havia somniat al llarg de la història amb una caricaturesca “ciutat jardí radiant i bella”, Jacobs se'n mofa i titlla el gran mestre de mestres de l'arquitectura en la modernitat, Le Corbusier, de frívol i il·lús. I denuncia tot el que afebleix les ciutats i tot el que s'oblida de la importància dels lligams entre la ciutadania, començant pels perjudicis de la “monotonia” i l’“erosió”. Per això, avui dia se celebren arreu del món les anomenades Jane's Walks, experiències d'exploració i denúncia urbanes. I per això el Col·lectiu Punt 6, al pròleg de l'edició en català del llibre de Jacobs *Mort i vida de les grans ciutats* (Virus, 2023), reivindica la figura i l'obra de la planificadora, qui va refermar l'expertesa de les veïnes com a font de coneixement suprema, i com a agent vàlid de la construcció de l'espai.

A l'inici parlàvem de com l'espai domèstic, que una vegada havia estat una zona d'immunitat, s'havia vist travessat per fluxos, esguards, corrents d'informacions. Aquest trànsit (un

canvi de situació, un tràfec ininterromput) també s'ha donat en el territori, que ara té ja el seu focus no en els objectes i les vies, sinó en les localitzacions *offshore*, lligades a la deslocalització estratègica dels recursos, els conductes, les infraestructures i les explotacions de tota mena. El descobriment i la desocultació dels potencials del lloc i els recursos són ara preeminents, tan importants com abans ho eren el disseny i la construcció. La xarxa infinita de magatzems i nodes de comunicació, de punts i límits de control i frontera, de conductes energètics i emplaçaments extractius, d'oficines i *call centers*, redefeixen el territori com una àrea de total disponibilitat. La hiperrealitat, l'aïllament i la descontextualització d'aquests paratges, que protagonitzen l'assaig *Lejos de la costa*, d'Arantzazu Luzarraga (publicat per l'argentina Editorial Diseño el 2022), són virtuts i oportunitats per als seus agents planificadors, de la mateixa manera que, per a la població local, són vistos com a conflictes i greus distorsions de la vida i del territori, com a casa nostra passa en el cas dels parcs eòlics i els polígons de plaques solars.

TERRITORIS FORA DE LLOC

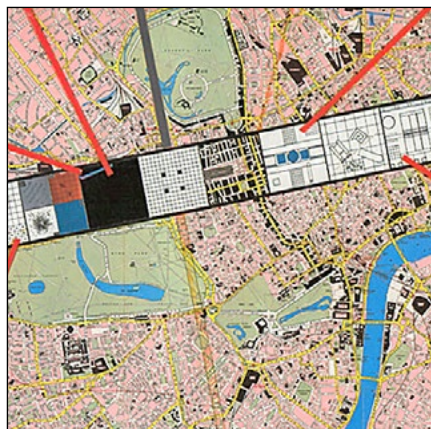
Aquesta és la base de *Costa del silencio*, una original novel·la d'idees amb parts assagístiques, de diari personal i d'autoficció, obra de Julio Hardisson Guimerà (Tercero incluido, 2023). Ambientada als resorts turístics de la costa homònima del títol a l'illa de Tenerife, el protagonista hi torna per retrobar-se i redescobrir els paisatges de la infància. Les històries ocultes del lloc li són revelades, alguns secrets són desenterrats i natura i artifici s'amalgamen en un indret entre paradisiac i inquietant. Aquells no-llocs urbanitzats fins i tot faran estranya la naturalesa, mentre les amenaces d'un futur projecte infraestructural es conjuraran contra les forces tel·lúriques.

En els indrets del desencantament del món hi ha la llavor del seu potencial reencantament. En els resorts amortitzats i solitaris, que allotgen els espais de la devaluació de la utopia i són el temps de la temporada baixa de l'existència, s'obre la possibilitat del canvi, la transformació, el renaixement. ●

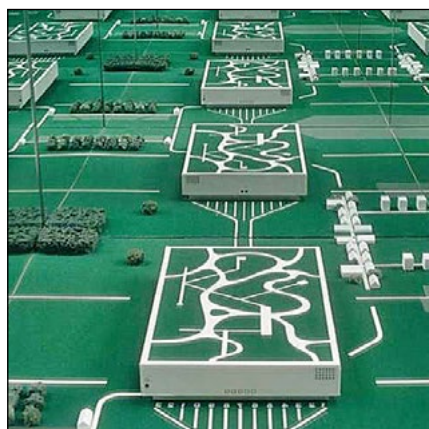
El projece teòric “Supersuperfície” (1971) del col·lectiu d'arquitectura i disseny italià Superstudio, plantejava una xarxa infinita de subministrament energètic i propugnava maneres de viure desarrelades i sense límits territorials.

Radicalitat

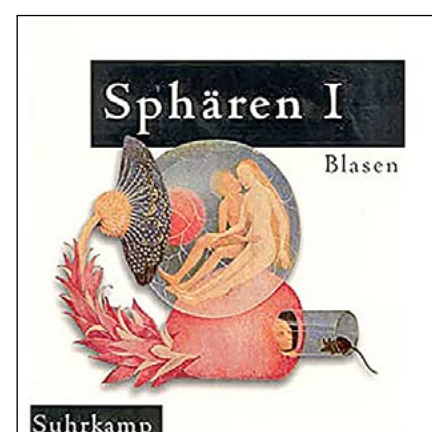
Les d'arquitectes han estat, històricament, figures com a mínim controvertides i ambivalents: són les encarregades d'oferir millors condicions vitals o bé d'aplicar el que les constructores desitgen i els poders dictaminen? Són visionàries que construeixen les noves idees progressistes o bé impedeixen explorar noves formes de vida futura? La tesi de Miguel Luengo Angulo a l'assaig *La arquitectura radical* (Diseño Editorial, 2021) afirma que la historiografia de la postmodernitat arquitectònica es va limitar a l'estil, deixant fora les propostes que de debò havien aportat, al llarg de les dècades de 1960 i 1970, experimentació, consciència i atreviments tant formals com socials. La "Ciutat cinta de producció contínua", els centres històrics inundats o *tunejats*, o les "supersuperfícies", de la cadena de tendes de disseny Superstudio, són alguns dels casos analitzats, entre altres, com els d'Ugo La Pietra, Archizoom o Global Tools.

Surrealisme

Rem Koolhaas és un dels grans arquitectes del segle XX. Javier Arias Madero analitza la seva faceta "convulsiva" a *Rem Koolhaas y el surrealismo* (Diseño Editorial, 2022), on apareixen les aproximacions al mètode paranoic-crític dalinià amb relació a Manhattan i els deliris del capitalisme urbà. L'autor també hi analitza obres tan visionàries com el projecte Exodus, un cadàver exquisit urbanístic, crític amb la ciutat tradicional, i que heretava algunes idees del situacionista Constant Nieuwenhuys, o megaprojectes controvertits com la seu de la televisió xinesa a Pequín, on l'holandès construïa una mena d'*Àngelus* de Millet arquitectònic. Koolhaas sempre es mou al llindar del cinisme neoliberal, però amb els seus invents formals més reeixits (com ara la Casa de música de Porto o la biblioteca pública de Seattle) ha estat també capaç de revigoritzar la cultura tot explorant vies insòlites de l'arquitectura.

Filosofia

Peter Sloterdijk va aconseguir, amb la seva monumental trilogia filosòfica *Esferas*, tancar el segle XX amb una síntesi espacial que era resposta i continuació de *l'Ésser i temps*, de Heidegger (1927). Una nova col·lecció de l'editorial Reverté tradueix assajos sobre les relacions essencials entre filosofia i arquitectura. Comença amb un text sobre les idees de Deleuze i Guattari (obra d'Andrew Ballantyne), amb qüestions essencials com la possibilitat de cercar noves maneres d'habitar i dissenyar, el "pensament fora del ramat" i desterritorialitzat, les "línies de fuga" i la necessitat de posar el sentit comú en quarantena per trobar altres solucions, i continua amb l'anàlisi sobre Heidegger (escrit per Adam Sharr) i la seva importància per revisar, entre altres qüestions, el potencial del vincle entre l'habitatge i la poesia.